

**TERMINLAR TILNING MAXSUS LEKSIK BIRLIKLARI SIFATIDA
O'ZBEK TILI TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI.**

Sevinova Diyora Uyg'un qizi

So'x tumani 2- sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining

O'zbek (Davlat) tili o'qituvchisi

+998992991249

Annotasiya. *Tilshunoslik sohasida terminologik birliklarning o'ziga xos lingvistik hodisa sifatidagi xossa va vazifalari, umumiste'mol birlik va terminlar o'rtasidagi leksik-semantik munosabatlar, terminologik birliklarning semantik tabiati, sohaviy leksikaning taraqqiyoti kabi masalalar tadqiqi haqida qisqacha mulohazalar. Bugungi kunda terminologiya sohasidagi o'zgarishlarning o'zbek tili taraqqiyotidagi tutgan o'rnini belgilash dolzarb masalalardan biridir.*

Kalit so'zlar .*termin, terminologiya, lingvistika ,atama, struktura, semantika , intralingvistika ,ekstralingvistika*

Ma'lumki, har bir fan sohasining rivojlanish va takomillashuv darajasi shu soha terminologiyasining qay darajada taraqqiy etganligi, shuningdek, tartibga solinganligi kabi belgilar bilan ham uzviy bog'liqdir. Chunki ilmiy adabiyotda qo'llanadigan termin yoki uning ifoda shakli aniq va ravshan bo'lmas ekan, unda, albatta, chalkashlik, noaniqlik kabi salbiy holatlar saqlanib qolaveradi. Shu bois, V.P.Danilenko ta'kidlaganidek, har bir fan yoki sohaning taraqqiyot ko'rsatkichi shu soha terminologiyasining «qat'iy ilmiy terminologiya»ga ega ekanligi bilan ham belgilanadi. V.P.Danilenko bu yerda «qat'iy ilmiy terminologiya» tushunchasini biron bir sohaviy terminologiyaning mazkur fan sohasi taraqqiyoti bilan uyg'unlashuvi, sohaviy terminologiyaning sohaga oid tushunchalarni ifodalashdagi hamohangligi, yaratilgan va muomalada bo'lib turgan terminologiyaning muayyan fan tili bilan mos kelishi kabi holatlarni nazarda tutadi. Terminlarning aniqligi va qat'iylashishi shu millatning fani, maorifi, madaniyati darajasini ko'rsatadi. Atamalarning rivojlanishi, tartibga solinishi fanning har xil sohalarida turlicha bo'lib, ma'lum fanning taraqqiyotiga bog'liq. Bu taraqqiyot

to'xtovsiz bo'lgani uchun yangi atamalarning kelib chiqishi, tartibga tushishi ham uzluksiz bo'ladi. Umuman, ona tilida atamalarning puxta ishlanishi, tartibga solinishi darslik va qo'llanmalar tuzish uchun ham, ona tilida dars olib borish uchun ham zarur bo'lgan manbadir. Shu boisdan bugungi o'zbek tilshunosligida terminologiya masalalariga ahamiyat yildan yilga takomillash bormoqda. Zeroki, atamalarning ishlanmaganligi va tartibga solinmaganligi nutq uslubiga ham ta'sir ko'rsatadi. Terminologiya voqelikni tushunishning ma'lum bir belgilangan sistemasini ifodalab, intellektual aloqa kanalining biri hisoblanadi. Vinogradovning fikriga ko'ra "Terminlarni yaratish va belgilashning ikki tomoni, ikki nuqtai nafari mavjud: til strukturasi va tushunish, semantik shartli ravishda ilmdagi u yoki bu tushunish sistemasining rivojlanishi" deya izoh beradilar

Tilshunoslikda terminlarning o'zgarishi hamda yangi terminlarning paydo bo'lishi fan va texnika taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Bu haqda tilshunos olim L.I.Borno quyidagilarni ta'kidlaydi: «Texnika taraqqiyoti ta'sirida terminologiya o'zaro aloqador ikki qonuniyat asosida, birinchidan, ilmiy-texnika progressi qonuniyatlari bilan, ikkinchidan, til rivojlanishining umumiy qonuniyatlari bilan bog'liq ravishda o'zgarib boradi». Texnik malakaning endilikda ma'lum tor doiradan chiqib, ommaviy xarakterga ega bo'layotganligi va turli sohalarning

Mutaxassislari kundalik faoliyatida fan va texnika yutuqlaridan keng foydalanayotganligi terminlarga bo'lgan yuksak talab bilan uning hozirgi holati orasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etishni talab etadi. Chunki hayotda fan va texnika taraqqiyoti qanchalik katta ahamiyatga ega bo'lsa, uni egallash, boshqarish va taraqqiy ettirish uchun terminlar ham shunchalik muhim ahamiyatga molikdir. Shu jihatdan, terminlarni tartibga solish juda katta ilmiy va ijtimoiy ahamiyatga egadir. D.S.Lotte qanday kategoriyadagi so'zlar terminlashishi mumkinligi haqida gapirib: "texnikada quyidagi tushunchalarni anglatuvchi asosiy kategoriyalar terminlashadi: jarayonlar (hodisalar); texnika predmetlari (materiallar, qurollar, asboblari, detallar va h.k.); xossalari; hisobiy tushunchalar (parametrlar, geometrik obrazlar va h.k.); o'lchov birliklari A.V.Kalinin esa termin bilan kasb-hunar so'zlarining bir-biridan farqli ekanligini quyidagicha asoslashga intiladi: "termin – bu muayyan fan, sanoat

sohasi, qishloq xo'jaligi, texnikadagi tamomila rasmiy bo'lgan, qabul qilingan va qonunlashtirilgan biror tushunchaning ifodasidir, nomidir, kasb-hunar so'zlari esa – biror kasb, mutaxassislik o'rtasida ko'pincha jonli tilda tarqalgan, aslini olganda, tushunchaning qat'iy, ilmiy tavsifiga ega bo'lmagan yarim rasmiy so'zdir” O'zbek terminologiyasi haqidagi prof. U.Tursunovning fikrlari bugungi tilshunosligimiz uchun ham muhim ahamiyat kasb tadi.K.M.Musayev terminologiyani tilning leksikasi sifatida go'yo bir shaharga qiyoslaydi. Uning fikricha, terminologiya yagona reja asosida qurilsa-da, lekin birdaniga barpo etilmaydi. U tarixiy shart-sharoit asosida shakllanadi, uni yaratishda har xil avlodga mansub bo'lgan turli me'morlar, loyihachilar, kashfiyotchilar ishtirok etadi. Ular har bir qurilayotgan inshootni yaxshi o'rgangan holda barpo etadilar. Terminologiyani tartibga solishdagi o'ziga xos murakkablik ham shu bilan Belgilanadi. Shu bilan birga N.A.Baskakov, N.K.Dmitriyev, F.S.Faseyevlarning, keyinchalik turkiy tillar materiallari asosida terminlarni o'rganish bo'yicha B.U.Oruzbayeva, R.A.Urekenova, M.Sh.Gasimovning ishlarini ko'rsatish mumkin. Umumiy olib qaraganda ,terminlar bilan leksika orasida farq borligi xususida bilim va ko'nikmalar hosil qilish, terminlar shakllanishida intralingvistik va ekstralingvistik omillarning roli, terminlarning struktur-grammatik qurilishi qatlamlari, hosil bo'lish yo'llari, terminlar tarkibidagi leksik-semantik jarayonlar, terminlarni tartibga solish, muvofiqlashtirish, terminologik tadqiqotlar, terminologik lug'atlar borasida ma'lumot berish kabilarni amalga oshirish katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati :

1. Mengliyev B., Sayfullayeva R. Va boshq. Milliy tilshunoslik mustaqil Rivojlanish yo'lida // “Ma'rifat” gazetasi, 2007 yil 21 may;
2. Safarov SH. Pragmalingvistika. –T.:Fan, 2008;
3. Safarov SH. Kognitiv tilshunoslik. –T. Fan, 2007;
4. Toirova G., Safarov SH. Nutqni sotsiopragmatik o'rganish asoslari. – Jizzax:NS, 2006.

5. Ким В.Н., Ким Т.С. Социально-политическая терминология.—Т., . 2009. С.
6. Nurmonov A. Hozirgi O‘zbek adabiy tili. —Т.: Sharq, 2002. —В. 62-63.
7. Danilenko V.P. Русская терминология: Опыт лингвистического
8. Описания. -М.:Наука, 1977. -С.157